

Umeås offentliga rum
PROGRAM
Mars 2004

Umeås offentliga rum

Ett gemensamt estetiskt ansvar

Riksdagen antog 1998 ett handlingsprogram benämnt Framtidsformer. Syftet är att få staten att uppträda förebildligt i sitt sätt att upphandla arkitektur, formgivning och design.

Riksdagen menar att kunskaper inom dessa gestaltungsområden är en viktig demokratifråga. Man poängterar uppdragsgivarens betydelse, talar om den goda beställaren, och betonar att hans eller hennes kunskap, inställning till uppgiften och förståelse samt respekt för konstnärliga villkor och processer är avgörande för resultatet.

Landets kommuners betydelse betonas och de uppmanas att anta strategier eller lokala handlingsprogram för att stärka kvalitetsaspekter och miljökvaliteter i den byggda miljön. Kanske kan man säga att en kommun är den goda estetikens minsta gemensamma nämnare, eftersom allt vi företar oss *äger rum* i någon av landets 289 kommuner. Om så är fallet, vilar ett särskilt ansvar på Umeå som i sitt fullmäktige fastställt som övergripande mål att verka för att

"Höja attraktionskraften och vidareutveckla Umeå till en av de mest dynamiska tillväxtkommunerna i Europa."

"Utveckla Umeå mot en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för boende, arbete, fritid och näringsutveckling. En miljö som präglas av jämställdhet, mångfald och tillgänglighet för kommunens alla invånare."

Umeås offentliga rum utgör en naturlig arena för en stor del av stadens samlade aktiviteter. För att bidra till ovanstående utvecklingsmål krävs att de ständigt pågående åtgärderna, stora som små, som berör stadsbildens förändring och förädling utgår från följande målsättningar:

- att Umeås ursprung, själ och identitet vårdas och att årstidsväxlingarna tas tillvara.
- att Umeås offentliga rum kännetecknas av god tillgänglighet, jämställdhet, trygghet och mångfald.
- att Umeås offentliga rum präglas av förebildlighet och professionalism vad gäller utformning och gestaltning.

Arbetsgruppen anser att kommunen ökar verkningsgraden av de satsningar som görs i gestaltningen av det offentliga rummet genom en ökad samverkan både internt och med andra aktörer inom verksamhetsfältet. Arbetet måste bedrivas i en öppen dialog och med aktiv medverkan från alla parter. För att åstadkomma goda förutsättningar för en sådan process bör arbetet ske utifrån en gemensam utgångspunkt, d.v.s. med en djupare insikt om vilka faktorer som påverkar det offentliga rummets kvalitet.

Arbetsgruppen föreslår därför att följande beskrivning av utgångspunkter och prioriterade arbetsområden läggs som grund för den fortsatta gemensamma utvecklingen av Umeås offentliga rum:

En gemensam utgångspunkt

Stadens centra med platser för möten, för handel, för trafik, för agitation och inte minst för rekreation är det vi här kallar Umeås offentliga rum. Vi utvidgar alltså det traditionella rumsbegreppet till att gälla även utrymmet mellan husen i staden. Gatorna, trottoarerna och parkerna är rummets golv. Husfasader och trädrader bildar väggarna och belysningsarmaturer, små kiosker, fontäner liksom parksoffor, papperskorgar och cykelställ betraktas som det offentliga rummets möbler.

Hur ska vi lämpligast utveckla vårt gemensamma estetiska ansvar? I en kraftigt expanderande stad som Umeå finns ett allt tydligare behov av en fördjupad helhetssyn bland ett växande antal centrumaktörer.

Kommunens närvaro i och ansvar för förändring och förädling av centrum måste därför utvecklas och förtydligas bland annat genom att interna rutiner förändras. När och hur kopplas facknämnder in? Är beslut att ersätta döende björkar längs Rådhusplanen enbart en fråga för tekniska nämnden? Är utsmyckningar av cirkulationsplatser en fråga för kulturnämnden och skyltning en fråga för byggnadsnämnden? De följande avsnitten i dokumentet föreslår en lämplig avgränsning av det gemensamma arbetsområde som formar Umeås offentliga rum.

Stadens själ

Stadens identitet har skapats under lång tid och kopplingen till stadens historia bör särskilt beaktas i det offentliga rummet. Samtidigt bör varje generation ges möjlighet att skapa sina egna avtryck i staden förutsatt att det görs med respekt för den historiska miljön. Trähusbebyggelsen liksom de grönskande, lummiga gaturummen är kulturhistoria som bör bevaras, återskapas, förnyas eller förädlas vid utformningen av det offentliga rummet. Historisk förankring ger trygghet, förståelse och identitet.

Våra mötesplatser, det vill säga våra gator, torg och parker bör i allt högre grad formas dels för att samspela med stadens offentliga och kommersiella byggnader, dels för att skapa energi åt ett levande centrum som större delen av dygnet sjuder av gatuliv. Utöver de praktiskt funktionella aspekterna på dessa stadsrum finns liksom inomhus även behov av estetiska kvalitéer och platser för vila och kontemplation. Den stad som formar sådana fungerande helhetsmiljöer och inspirerande mötesplatser utvecklar stark dragningskraft på människor. Staden får själ, identitet och med tiden även minnen.

Årstidernas växlingar är en viktig del av stadens själ som i högre grad bör tas tillvara för att bidra till stadens dynamik och särart. Vintertid ger kylan, mörkret, snön och den låga vintersolen unika förutsättningar för vinterattraktioner och belysning av staden. Sommartid ger de ljusa nätterna förutsättningar för en aktiv och attraktiv stad över hela dygnet. Årstidsväxlingarna bör bejakas i högre grad och ses som en unik förutsättning för det offentliga rummets utveckling snarare än som ett hinder.

Tillgänglighet, trygghet, jämställdhet och mångfald

Frågor om tillgänglighet för funktionshindrade, trygghet och jämställdhet ska genomsyra allt arbete med att förändra centrum och på alla nivåer. Belysning, orienterbarhet och fri sikt är de viktigaste faktorerna för en trygg och säker utomhusmiljö. Konflikter med andra värden kommer att uppstå, exempelvis vid gestaltningen av parkerna där lummighet och en intimare ljusmiljö eftersträvas. Kommunens jämställdhetsplan och mångfaldsplan kan användas i tillämpliga delar i det fortsatta arbetet för att hantera dessa konflikter på bästa sätt.

Prioriterade arbetsområden

Arbetsområdena är sorterade i bokstavsordning. Det går inte att framhålla något enskilt område som mer väsentligt än ett annat. Den viktigaste faktorn för att uppnå en god kvalitet är att fortsatt utveckling av Umeås offentliga rum utgår från en helhetssyn, där varje enskild del i lika hög grad bidrar till slutresultatet.

Stadens belysning

Belysningen är viktig för helheten och orienterbarheten i staden. En god och genomtänkt belysning bidrar också till tryggare miljöer. Varierande ljusmiljöer med olika ljuskaraktärer är minst lika viktiga att planera in som valet av armaturer. Alla kanske inser vad ljussättningen av en teaterscen betyder men alla har inte insett vad stadsrummet ger för möjligheter. Den s.k. umelampan ger inte rätt ljus på gågatan. Det bör skapas mer "festivitas" längs detta kommersiella stråk! Här finns det både ett uppvaknande intresse och ny belysningsteknik att ta tillvara.

Några städer i Sverige har börjat arbeta konkret med detta och uppnår spännande resultat. Vi har unika möjligheter att levandegöra och höja attraktiviteten i centrum under våra mörka månader genom en medvetet sammanhållen *belysningsplanering* för centrum.

Stadens byggnader

Umeå är en genuint norrländsk trästad vars centrumstruktur är kulturhistoriskt riksintressant. Det byggnadsskick som är typiskt för Umeå har stort värde då det starkt bidrar till att ge staden karaktär och särdrag. Förändring och förädling av stadens byggnader bör därför ske med utgångspunkt ifrån dessa värden.

Arbete pågår, på uppdrag av byggnadsnämnden, med att fördjupa frågorna kring bevarande och förnyelse av stadens byggnader i en "lokal byggnadsordning". Dokumentet pekar både på utformningsfrågor och på utvecklingspotentialen i de centrala stadsdelarna.

Stadens färger

Trähusen har en ljus färgskala i varma kulörer. På stenhusen är fasadteglet oftast rött. Taken varierar både i kulör och i material men är oftast synliga, "riktiga" tak vilket gör att taklandskapet blir en viktig del i helheten. Bortsett från byggnadernas ofta medvetna kulörval finns ett mer eller mindre omedvetet inslag av olika färger på stolpar till belysning och skyltar, transformatorhus och elskåp, småbyggnader såsom lotterikiosker och telefonhytter, papperskorgar och sopcontainrar, parksoffor och möbler på uteserveringar et c.

Ett *kulörprogram* som innefattar ovanstående inslag i gatu- och parkmiljön bör upprättas med avsikt att förstärka stadsbilden och göra den mer attraktiv genom att vårda sig om dessa till synes triviala men ändå så viktiga detaljer!

Stadens gator och torg

Man brukar kalla anlagda ytor i den offentliga miljön såsom gator, trottoarer och torgytor för stadens golv. Det finns många goda exempel på städer som medvetet arbetat med att lyfta nivån på utförandet av markbeläggningarna och därmed skapat ett mycket påtagligt lyft för upplevelsen av helhetsmiljön i sin stadskärna.

Umeå har i detta avseende släpat efter och kan på det hela bara uppvisa en torftig och sliten offentlig miljö. Undantag finns emellertid. Vasaplan med sin sammanhållna och relativt väl bearbetade markbeläggning, inramning av planteringar och sina väntkurer är ett bra exempel på vad en *medveten gestaltning* utifrån ett helhetsgrepp kan åstadkomma. En del av Storgatan är det senaste lyckade exemplet som visar att det är möjligt att kombinera den "historiska Umeågatans" gestaltning med moderna krav.

Ett levande centrum innebär bland annat att inåtvända gallerior bör undvikas. Stadskärnans gator ska i första hand befolkas, sommartid såväl som övriga årstider. Detta medför att bättre väderskydd och helst också uppvärmda gångytor är önskvärda för att gatorna ska bli attraktiva promenadstråk även vintertid. Nya skärmtak närmast fasaderna kan komma i konflikt med bevarandet av äldre kulturhistorisk bebyggelse, men bör prövas i varje förekommande fall i syfte att skapa klimatskyddade och bekväma utomhuspassager genom hela centrum. Överglasning av hela gator eller inglasade gångbroar över gatorna hör däremot inte annat än i undantagsfall hemma i en rutnätsstad som Umeå.

Utformningen av gatorna och trottoarerna i centrum uppvisar i dagsläget en provkarta på tillfälligheter och bristande helhetsgrepp. Trafikregleringar av olika slag med åtföljande skyltflora som sällan samverkar med övrig struktur bidrar starkt till detta med dålig orienterbarhet som följd. Här krävs en bättre samordning med alla intressenter i centrum för att åstadkomma en gestaltning som förstärker strukturen och ökar orienterbarheten så att behovet av hänvisningsskyltar minskar.

Stadens interiörer

Vår gemensamma stadsmiljö bör utformas med stor omsorg då en kommuns status kan sägas avspegla sig i den totala offentliga miljön – ute som inne. Ett förebildligt uppträdande från kommunalt håll har dessutom förutsättningar att bli vägledande för andra aktörer i stadsrummet.

Merparten av kommunens lokaler är offentlig miljö i betydelsen att de besöks av allmänheten. Allt är offentlig miljö i betydelsen att de bekostas av allmänna medel. Som utformare och brukare av lokalerna har vi alla ett delat ansvar, såväl estetiskt som ekonomiskt. En omsorgsfullt gestaltad miljö ger ett professionellt intryck. Det är därför av stor betydelse att enskildheterna korresponderar och bildar en estetisk helhet. Detta förutsätter i sin tur en ömsesidig respekt mellan dem som inom ramen för sin yrkesutövning bidrar till utformningen av miljön såväl som de som nyttjar den.

Stadens konst

Kulturpropositionen (1996/97:3) slår fast att det i hög grad är kommunernas ansvar att uppträda förebildligt i frågor rörande offentlig estetik. Umeå bör med sin samlade kompetens inom området ha goda förutsättningar att bli nationellt ledande i utvecklingsarbetet kring den offentliga konsten.

Från att tidigare ha talat om konstnärlig utsmyckning övergår allt fler till att använda begreppet konstnärlig miljögestaltning. Från att konsten har varit något man applicerar i efterhand har konstnären i betydande grad övergått till att vara en integrerad deltagare i den komplicerade process som gestaltningen av det offentliga rummet innebär. Denna nya attityd bör genomsyra allt kommunalt förändringsarbete i stadsrummets exteriör och interiör.

De kommunala insatserna syftar till att, genom inköp eller beställningar av yrkesutövande konstnärer, berika den offentliga miljön med samtida konst av bestående konstnärligt värde. Stort avseende bör fästas vid pedagogiska initiativ i syfte att förklara den idébaserade konsten, för att därigenom öka legitimiteten för genomförda kommunala satsningar inom bildkonstområdet.

Stadens möbler

Parksoffor, planteringsurnor, uteserveringar och fontäner är självklara möbler i staden. På samma sätt som inredningar är viktiga för ett enskilt rums karaktär är stadens möbler och belysning viktiga för utomhusmiljöerna. De bör därför utformas och väljas utifrån en helhetssyn om Umeås identitet, samtidigt som den enskilda platsens karaktär och användning ska beaktas. Detta gäller även torgpaviljonger, telefonkiosker, toalettbyggnader, lotterikiosker, papperskorgar och större sopkärl, torgstånd, et c. Här kan ett *designprogram* bidra till en samsyn hos alla aktörer i syfte att förstärka centrumets attraktivitet och identitet. Det bör omfatta allt från kulörval och materialval till placeringsprinciper.

Stadens skyltar

Den kommersiella skyltningen hotar att dränka husfasaderna samtidigt som trafik- och hänvisningsskyltar bildar en allt tätare skog av stolpar på trottoarerna och torgen. Kommunen har en skyltpolicy enbart för den kommersiella skyltningen. Policyn är av gammalt datum och är i några stycken överspelad. En översyn av skyltningsprinciperna skall genomföras i dialog med berörda kommunala enheter, näringsliv och fastighetsägare för att få önskat genomslag.

Stadens parker och vatten

Björkar längs gatorna, parker, blomplanteringar och Umeälvens vatten är viktiga byggstenar i stadskärnans grönstruktur. I takt med att staden växer används stadskärnans parker allt flitigare till rekreation, möten eller aktiviteter såväl sommar som vinter. Senare års forskning visar att parkerna i centrala staden också blir allt viktigare för stadsbornas hälsa.

Parkerna i centrala Umeå är emellertid, med undantag av Vänortsparken, relativt lika i sin karaktär och en större variation skulle ge utrymme för att vidga parkernas användningsområden. Parkerna bör kunna erbjuda rekreativitet för alla åldrar, men idag saknas t ex lekpark och attraktioner för ungdomar nästan helt. Möjligheterna att utveckla en ungdomspark i centrala staden utreds för närvarande. En ungdomspark med möjligheter till aktiviteter och samvaro skulle tillföra stadskärnans parker en ny dimension.

Under senare år har arbete inletts för att med små åtgärder kunna öka attraktiviteten hos stadskärnans parker. Exempel på sådana åtgärder är nya blomsterarrangemang, marschaller, iskulpturer och ljussatta träd. Arbetet har gett stor effekt på parkernas upplevelsevärden och bör fortsättningsvis ges ytterligare utrymme i verksamheten.

Vatten har alltid haft stor dragningskraft på människor och Umeälvens vatten har också stor betydelse för stadskärnans attraktivitet. Idag är emellertid området vid vattnet snarare behandlat som stadens baksida än som framsida. I samarbetsprojekt med deltagande av samtliga centrumaktörer (staden mellan broarna) belyses f.n. utvecklingsmöjligheterna i kajområdet. För att vända staden mot vattnet föreslås att den befintliga parkeringen och Strandgatan flyttas och att utrymme ges för en aktivitetspark. Ett grönskande vardagsrum vid älven fyllt av möjligheter för upplevelseattraktioner, socialt liv och rekreation. Härigenom skapas en modern stadspark och ett nytt attraktivt stadsrum för Umeåborna. Och stadens centrum återförenas med älven igen efter en lång tids separation!

För arbetsgruppen:

Carl Arnö
Samhällsbyggnadskontoret

Olle Forsgren
Samhällsbyggnadskontoret

Lars Sahlin
Umeå Kultur

Arbetsgrupp resp. referensgrupp har bestått av:

Carl Arnö, parkchef
Yngve Björklund, f.d. kulturchef
Olle Forsgren, stadsarkitekt
Stefan Jonsson, f.d. parkchef
Lars Sahlin, konstintendent

Erik Bergkvist ordf. KN
Carin Conradsson f.d.ordf. BN
Lennart Degerliden v. ordf. TN
Christer Paulsson ordf. TN
Marie-Louise Rönnmark f.d. ordf. KN
Nils-Åke Sandström f.d. v. ordf. BN
Anna-Karin Sjöstrand v. ordf. KN
Anders Sällström v. ordf. BN
Åsa Ögren ordf. BN